

HORVÁTH ÁDÁM

TÚL A SEGÉLYEN

BEVEZETÉS

Kutatásom során a romák túlélési stratégiáit vizsgáltam arra vonatkozóan, hogy milyen jövedelmi forrásokból élnek, miután elfogyott a szociális segély, vagy az esetleges havi jövedelmük. Vagyis milyen forrásokból szerzik meg azt a pénzt, ami az alapvető szükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen.

A kutatást egy 1000 fős Észak-kelet magyarországi településen végeztem, ahol a romák aránya 33 %, és a munkanélküliségi ráta 100 %-os a roma lakosság körében.

A kutatás során résztvevő megfigyelést, félig strukturált interjút, és másod-elemzést alkalmaztam. A roma származású interjúalanyaimat hólabda módszerrel választottam ki, a romák helyzetében járatos személyek kiválasztásánál pedig szakértői mintavételt alkalmaztam.

A tanulmányban bemutattam az észak-kelet magyarországi lakosság, és a faluhoz kapcsolódó térség statisztikáit, valamint témához kapcsolódó fontosabb demográfiai adatokat.

A térség és a falu jellemzése után részletesen leírtam a faluban élő romák legális jövedelmeit, vagyis a különböző segélyeket, és támogatásokat, majd ezek után segélyek elfogyását követő pénzszerzési, jövedelempótló technikákat.

Leírtam a faluban élő értelmiségieknek (polgármester; volt egyetemi tanár; lelkész; kistérségi menedzser; szociális tanácsadó) a roma helyzetről kialakult véleményét, és a faluban lévő helyzettel kapcsolatos álláspontjait.

Foglalkoztam a magyar közmunka- és a magyar segélyezési rendszerrel is, majd ezután összevettem a romák problémáit a valósággal, tehát egyfajta kont-rasztot állítottam fel az interjúk során kiderült problémák és a valóság között, valamint az igen sok romát érintő szegénységi csapdáról is szót ejtettem.

A kutatás végén egy megoldási javaslatot dolgoztam ki a romák jelenlegi helyzetének javítására, ami megpróbálja a jelenleg konzervált állapotot feloldani.

Túl a segélyen... ugye furcsán hangzik a cím?! Talán azért, mert talán nem teljesen egyértelmű az utalás. Az utalás vonatkozhatna azokra a romákra is, akik már megvalósították önmagukat, beteljesítették céljaikat, és életüket, vagyis túl vannak a segélyen, ugyanakkor vonatkozhat azokra a romákra is, akik a segé-

lyen kívül nem látnak más kiutat a helyzetükből. De bármelyik megoldásra is gondolunk, abban talán mindenki egyetért, hogy a segély szóról általában a cigányság jut az emberek eszébe Magyarországon. És miért is éppen erre a népcsoportra asszociálunk ezen szó hallatán? A válasz talán egyszerűbb, mint gondolnánk: a cigányok között a rendszerváltást követően nagyobb volt a munkahelyek elvesztésének az aránya, sőt a tömeges állásvesztés a körükben már több évvel korábban megkezdődött, mint a társadalom más csoportjaiban, aminek a fő oka a romák iskolázatlansága volt. Ráadásul csak nagyon kevés cigány élt Fejér, Komárom-Esztergom, Vas és Veszprém megyében, és még ennél is kevesebb Győr-Moson-Sopron megyében, miközben pontosan ezeket a területeket érintette a legkevésbé a munkanélküliség. Ezzel szemben már ekkor is Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a legmagasabb a romák száma. Borsodot Szabolcs követte, majd Nógrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar, Baranya és Somogy megye következett.

A harmadik oka a cigányok alacsony foglalkoztatottságának az volt, hogy a romák korábban főleg olyan gazdasági ágakban dolgoztak, amelyek a válságban tönkrementek. Az építőiparban például a munkanélküliségi ráta az országos átlagnak csaknem a kétszerese volt, márpedig 1971-ben a foglalkoztatott cigány népesség 26 %-a az építőiparban dolgozott. A negyedik ok pedig a diszkrimináció volt, aminek a hatását sajnos nem tudták mérni a kutatók az 1993-as és a 2003-as cigánykutatásban.¹

Az 1993–2003 közötti időszakban a romák foglalkoztatottsága szinte semmit sem változott. 2003-ban 21 % volt a romák foglalkoztatottságának az aránya, tehát 5 romából 4 munkanélküli volt, de a munkával rendelkezők 10 %-a is csak alkalmi jelleggel dolgozott. 2003 februárjában kutatók becslései szerint a cigány háztartásokban az átlagos egy főre jutó havi jövedelem 20900 Ft volt. Ez a jövedelem tartalmazta az összes pénzben kifejezhető bevételt, tehát a nyugdíjakat és a támogatásokat is. A munkavégzésből származó jövedelmek átlagosan a bevételeknek kevesebb, mint felét jelentették. Az egy főre jutó munkajövedelem ekkor átlagosan 8800 Ft volt. Tehát a maradék 12100 Ft nyugdíjból, gyermek támogatásból, és különböző támogatásokból állt össze. Összehasonlításként a kereső nélküli családokban az egy főre jutó jövedelem 14900 Ft volt, míg ahol minden felnőtt rendelkezett keresettel, ott az egy főre jutó jövedelem átlaga megközelítette a 40000 Ft-ot. De sajnos a keleti megyékben (Szabolcs-Szatmár-Bereg;

¹ Társadalmi Riport [2006.]

Hajdú-Bihar; Békés) a háztartások 73 %-ában nem volt egyetlen kereső sem. Tehát a cigányság az alacsony társadalmi státuszuk, iskolázatlanságuk, valamint a gyenge érdekérvényesítő képességük miatt 1989 óta jelentősen kiszorult a munkaerőpiacról. Körükben a munkanélküliség ekkoriban 60%-nál is magasabb volt. A magyar munkanélküliségi ráta, a magas roma munkanélküliséget is beleértve 13 %-os volt. A romák hátrányos megkülönböztetésben részesülhetnek az iskolákban, és általában az élet minden területén. Közülük csak kevesen iratkoznak be középiskolába, és csak egy maroknyi roma érettségizik le. Egy 1995-ös tanulmány szerint a romáknak csak alig fele végzi el az általános iskolát. A városokban élő romák többsége elgettősodott nyomornegyedekben, vagy lepusztult lakótelepeken lakik. Vidéken pedig az a jellemző, hogy vagy cigány sorokon, vagy sorvadó településeken élnek. Jellemző az is, hogy sok kocsmából és étteremből kirekesztik őket, még hozzá eléggé nyíltan.

A kutatásom során ezzel a másodikkal, vagyis a segélyből élő roma csoporttal foglalkoztam, és az érdekelt, hogy vajon honnan, vagy éppen hogyan szereznek pénzt azután, miután már elfogyott a szociális segélyük.

A KUTATÁS ELMÉLETI KERETE

Természetesen nem én vagyok (sajnos) az első, aki a szegénység okozta körülményekkel, túlélési technikákkal foglalkozik. Többek között Oscar Lewis is megelőzött engem e téma vizsgálatában, hiszen ő már az 1950-es években vizsgálta ezt a témát. Ő a Sánchez család példáján írt a mexikóvárosi nyomornegyedekben élők élethelyzetéről, és életmódjáról. Tapasztalatai szerint a szegénység, a hátrányos jövedelmi helyzet nemcsak alacsony életkörülményeket hoz magával, hanem sajátos kultúrát is teremt, az értékek és magatartások olyan rendszerét, amely eltér a középosztályi vagy az általánosan elfogadott kultúrától.

Ez a Szegénység Kultúrája, ami segíti a túlélésüket, ugyanakkor gátolja is azt, hogy kilépjenek a szegénység státuszából, vagyis aki szegénnyé válik, az az is marad, sőt nemcsak ő, de vélhetően a családi szocializáció révén a leszármazottjai is. De ez már a szegénység szubkultúrája fogalmához tartozik, ami egy olyan jelenség, amikor a szegénység tartósan fennmarad, és a gyermekek sem tudnak kilépni ebből a helyzetből, így egy generációs szegénység alakul ki. Az életet pedig élhetővé kell tenni, akár normaszegő magatartással is. A rossz körülmények miatt a szegénységben élő emberek a cselekedeteiket nem normaszegésnek minősítik, hanem megélhetési módoknak. A pénzközpontú társadalomból szinte

teljesen kiesnek, és a hátrányaik lehetetlenné teszik a kiemelkedést. A társadalom pedig erős diszkriminációval él velük szemben.

Teljesen más az érték- és normarend, és sajátos életvitel jellemző rájuk: nincs jövőképük, nem tervezik az életüket, vagyis egyik napról a másikra élnek. Nem vesznek részt a társadalom szervezésében, nem fontos iskolába járni, jellemző az általános bizalmatlanság, ami miatt a gyermekek előtt is lezárul a feljebbjutáshoz, a kilépéshez való lehetőség. Általában 6–7 éves korra elsajátítják ennek a szubkultúrának a látásmódját. Ismerik a középosztály értékeit, de nem ezek szerint élnek. Jellemzi a lakásukat a komfort hiánya, a zsúfoltság, a minimális szervezethez, és lakóhelyük általában a falu végén, vagy telepen helyezkedik el.

A fiataloknál jellemző a korai szexualitás, és a gyakori a partnercsere, illetve az erőszak, és a feszültségek agresszív levezetése, valamint az alkoholizálás, akár már 10 éves korban is.

Megdöbbenő hasonlóságokat lehet felfedezni a szegénység szubkultúrájának definiálásában, és a hazai romákról hallott sztereotípiák között. És hogy ezeknek a sztereotípiáknak van-e bármiféle alapja, az a kutatásom leírásából részletesen ki fog derülni.

KUTATÁSI TÉMA

A romák túlélési stratégiáit vizsgáltam arra vonatkozóan, hogy milyen jövedelmi forrásokból élnek, miután elfogyott a szociális segély, vagy az esetleges havi jövedelmük. Vagyis milyen forrásokból szerzik meg azt a pénzt, ami az alapvető szükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen. A kutatást egy 1000 fős észak-kelet magyarországi településen végeztem, ahol a romák aránya 33 %, a munkanélküliségi ráta pedig 100 %-os a roma lakosság körében.

Hipotézis

Hipotézisemben azt feltételeztem, hogy a romák nem munkából pótolják a hiányt, hanem inkább különböző illegális jövedelemszerzési forrásokból fedezik a szükségleteiket.

Mintavétel

A romák kiválasztásában hólabdás mintavételt alkalmaztam, a romák helyzetében járatos személyeket pedig a polgármester segítségével történő szakértői mintavétellel választottam ki. Így került bele a mintámba volt egyetemi tanár,

kistérségi menedzser, református lelkész, általános iskolai tanár, és szociális tanácsadó is.

A mintámba került 12 romát pedig két kategóriába lehetett sorolni: az első csoportba azok tartoztak, akik végeztek a faluban közmunkát, a másikba pedig azok, akik nem éltek ezzel a lehetőséggel. A kulcsinformátorom pedig a polgármester volt a kutatás során.

A kutatás során a következő módszereket alkalmaztam:

- ✧ Félig strukturált interjú
- ✧ Résztvevő megfigyelés
- ✧ Másodelemzés

A vizsgálatban a Havas – Kemény – Kertesi – féle definíció alapján állapítottam meg, hogy kiket tekinthetek romának.² Tudom, hogy nem teljesen szerencsés ez a fajta megállapítás, de sajnos egyelőre nincs jobb megfogalmazás. Vagyis cigánynak az minősül, akit (a nem cigány) környezet cigánynak tart. Ez a meghatározás nem egyértelmű, ám gyakorlati célokra tökéletesen megfelel, mivel a pontatlanságából eredő torzítás elhanyagolható mértékű.

A TÉRSÉG ÉS A FALU JELLEMZŐI

A rendszerváltás után, miután megszűntek a nagyvállalatok, és feloszlott a helyi termelőszövetkezet is, a lakosság egy jelentős része vált munkanélkülivé, így megkezdődött az elszegényesedés, ennek köszönhetően a népesség fogyása is. A rendszerváltás óta 200–300 fővel lett kevesebb a falu lakossága. Nagy problémát jelent továbbá az is, hogy a romák többsége nem jelentkezik be arra a helyre, ahová költözik. Általában rokonaikhoz, illetve üresen álló házakba költöznek be önkényesen, így tehát az, hogy 33 %-os a cigányok aránya a faluban, nem biztos, hogy megfelel a valóságnak.

Mivel a településen jelenleg 60 %-os a munkanélküliség, így a faluban élő emberek nagy része csak segélyekből, illetve közhasznú munkabérből tengeti az

² Eszerint olyan emberek ítéletét vettem alapul, akik a mindennapi életük során valamilyen kapcsolatban állnak cigányokkal. Jelen esetben ez a kulcsinformátorom, vagyis a polgármester besorolása szerint történt.

életét, ami azt jelzi, hogy ez a réteg nem tud tartósan visszatérni a munkaerő-piacra, és így a munkanélküli ellátásból is kiszorulnak.

A politika szinte teljesen magára hagyta az ilyen településeket, és a befektetők is elkerülik ezt a vidéket, mert nincs meg a megfelelő infrastruktúra, a munkaerő alulképzett, és távol esik a piacoktól is. Így tehát nem meglepő, hogy a statisztikai adatokat vizsgálva szinte minden mutatóban az ország legrosszabb eredményeit produkálja ez a kistérség.

A térség tartós válsághelyzete egyre súlyosabb következményekkel jár az itt élők helyzetére:

- ❖ alacsony iskolázottság, és képzettség,
- ❖ fokozatos elszegényesedés,
- ❖ halmozottan hátrányos helyzetű lakosság növekvő aránya,
- ❖ versenyképes szakmák hiánya,
- ❖ szakképzett munkaerő elvándorlása.

A térségben élők gazdasági aktivitását jól mutatják a népszámlálási adatok, amely szerint a térség minden tekintetben a sereghajtók között van mind a megyében, mind pedig az országban. A háztartásban élő eltartottak aránya (32,7 %) a legmagasabb, a foglalkoztatottak aránya (22,2 %) pedig a legalacsonyabbak közé tartozik a megyében.

A roma munkanélküliek helyzetét súlyosbítja az alulképzettség, vagy az, hogy munkaerő piaci szempontból elavult szakmákkal rendelkeznek (ha egyáltalán rendelkeznek szakmával), a 20–30 éves roma fiataloknak pedig eddig semmilyen kapcsolata nem volt a munka világával, és a családból sem kapnak elég ösztönzést a munkahelyi szocializációhoz.

A helyzet pedig igencsak reménytelennek tűnik, ha azt nézzük, hogy a munkaképes cigányságnak csak kevesebb, mint a fele, a nőknek pedig csak az egyötöde az, aki szándékai szerint vállalna is munkát.

A lakónépesség korcsoportos megoszlását vizsgálva feltűnő, hogy a 0–14 éves korosztály aránya ebben a térségben a legmagasabb a megyén belül, ami valószínűleg összefügg a roma lakosság magas arányával. Ugyanakkor a 30–58 éves korosztály aránya viszont a legrosszabbak közé tartozik a megyében, és jelen van a lakosság előregedése is.

Statisztikák

A megye területén élő, kb. 75 ezer cigány területi koncentrációja országosan itt a legnagyobb. A városokban a népesség 7,2%-át, a falvakban 12,8%-át teszik

ki. A cigányság létszáma az észak-magyarországi régióban az 1893-as országos cigány összeírástól az 1992-es felmérésig fokozatosan nőtt.

Nagy szerepet játszottak ebben a térség hatalmas ipari, főként nehéz ipari beruházásai, amelyek különösen a második világháború utáni szocialista iparosítás folyamányaként tömegével vonzotta a térségbe a képzetlen, olcsó kétkezi munkaerőt. Ennek hatására egyes ipari centrumok és bányavidékek (pl. Miskolc, Ózd, Salgótarján és az azt környező falvak) cigány lakossága megsokszorozódott, nem ritkán megtízszereződött. Nem csak a létszámuk nőtt ebben a régióban, hanem ezzel párhuzamosan jelentősen csökkent a települések nem cigány népessége a természetes fogyás (előregedés) és az elvándorlás következtében.³

Több területen is leállt a cigányság integrációja a rendszerváltás óta Magyarországon. A legnagyobb hazai kisebbség helyzetét alapvetően a szegregációs tendenciák határozzák meg. Kemény István és munkatársainak adatai szerint a cigányság egyre inkább felhúzódik az Észak-keleti hegyvidékre: 1971-ben még csak minden ötödik, 2003-ban viszont már minden harmadik roma Borsod, Heves, és Nógrád megyében élt. Borsod-Abaúj-Zemplén megye 76 településének a felében a cigányság aránya már az 1990-es évek elején meghaladta a 20, kilenc településen pedig az 5%-ot. A cigányság lélekszámát a 2003-as reprezentatív felmérés alapján Keményék 570–600 ezer főre teszik. Összehasonlításképpen, míg a romák száma Csongrád megyében 15800 fő, addig Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 99300 fő.⁴ Magas a segélyezett aránya, különösen B.-A.-Z. megyei hátrányos helyzetű kistérségekben. A segélyben részesülők száma 1999 és 2003 között a 4,4-szeresére emelkedett a régióban.

A kutatásom során az alábbi következtetésekre jutottam:

A faluban élő romák jövedelemforrásai:

1. Rendszeres szociális segély
2. Családi pótlék
3. Lakásfenntartási támogatás
4. Gyermekvédelmi támogatás
5. Gyermekgondozási segély

³ Észak-magyarországi régió szociális helyzetelemzése [2004.]

⁴ HVG [2006. Október]

Az összes támogatás mértéke vegyes, mert ez attól is függ, hogy milyen összetételű a család, de egy 5 tagú család átlagosan 140000 Forintot kap havonta a különböző segélyek által. A polgármester szerint ez az összeg átlagosan 3 napig szokott kitartani, de ilyenkor még csak-csak kihúzzák valahogyan egy-két hétig. Amikor megkapják a pénzt, akkor először bevásárolnak. Általában tartós élelmiszereket tesznek a kosarukba, de azért olyan dolgokat is meg szoktak venni, amelyeket nem biztos, hogy az anyagi helyzetük alapján is megengedhetnének maguknak. Például „gyereknek kisbicikli, apának a láda sör”. A falu első embere úgy látja, hogy a legtöbb pénz a romák körében általában a kocsmára, és a játékgepre megy el. A polgármester nagy problémának tartja továbbá azt is, hogy nem tudják beosztani a szociális segélyt, és már a hónap második felében naponta tíz-tizenöt ember keresi fel azzal, hogy elfogyott a pénze.

Az iskolás gyerekek az iskolában ingyen kapják a menzán az ebédet, és a tízórait is. Ezt az Önkormányzat, és az állam közösen finanszírozza.

A támogatásokat nem egyszerre szokták megkapni:

- ✧ a hónap elején megkapják (általában 5-éig) a szociális segélyt, és a lakásfenntartási segélyt
- ✧ 10-e körül pedig jön a családi pótlék, valamint a nyugdíj, a nyugdíjas korúaknak.

Ha elfogy a segély, akkor az önkormányzat előleget szokott adni, ha megfelelő indokkal jönnek.

Alkalmi munkát csak nagyon kevesen vállalnak, de ez az elhanyagolható százalék, aki vállal, az idős emberekhez jár segíteni a ház körüli teendőknél, de előfordul az is, hogy kapnak valamilyen alkalmi mezőgazdasági munkát. Ám nemcsak itt nem tudják beosztani a különböző segélyeket. Sajnos a szociális segély az egyik borsodi kisfaluban, Csenyétén is a kocsmákban, vagy az ott található játékgepekben, és uzsorásoknál köt ki. Ezért a falu polgármestere úgy döntött, hogy ő maga fogja beosztani a szociális segélyt az erre rászorultaknak, pontosan azért, hogy a hónap második felében is maradjon pénze az ebből élő családoknak. Ebben a kis 600 fős faluban már a segély kifizetésének napján, amikor megkapják az emberek a pénzt, ennek egy részét azonnal el is veszik tőlük az uzsorások. Általában itt is maximum 2 hétig szokott kitartani a segély összege, ezért a hónap közepén étkezési jegyeket osztanak szét a rászorulóknak, fejenként 5000 Forint értékben. Ez egy olyan hitelnek is felfogható csekk, amit csak a helyi boltban lehet levásárolni, a polgármesterasszony pedig majd levonja a következő havi segélyből. Ha ezt készpénzben fizetnék ki, rögtön elmenne a kamatos pénz-

be. A polgármesterasszonynak van egy könyve, amibe minden hónapban az összes család tartozását lejegyzi fillérre pontosan. Beleírja, ha a család felvett étkezési utalványt, kért előleget, vagy vásárolt gyógyszert. Csenyétén az orvosnál a betegek már régóta nem receptet kapnak, ezt a receptet az önkormányzat emberei kapják, akik ki is váltják, és át is adják a gyógyszert a betegnek, a gyógyszer árát pedig a következő havi segélyből vonják majd le. A polgármesterasszony azt mondta, hogy ameddig ez nem működött, addig nagyon sok gyermek került kórházba, mert a család nem tudta kiváltani a gyógyszereket. A polgármesterasszony így próbálja meg beosztani azoknak a pénzt, akik ezt maguktól nem tudnák megoldani. Ő azt mondja, hogy azért segíti így a családokat, mert ez a pénz biztosan magára a családra lesz fordítva, vagyis ezt nem veszi el tőlük senki. Sajnos ez a kezdeményezés nem mindenkinek nyerte el a tetszését. Kovárik Erzsébet, a Szociális Minisztérium államtitkára úgy vélekedett, hogy ez egy jogszerűtlen, sőt alkotmányellenes tevékenység, amit Csenyéte első embere csinál, de az államtitkárásszony szerint az sem jó, ahogyan gyógyszerrel látják el a falubelieket. Szerinte ezek a tevékenységek sértik az emberi méltóságot, és az önrendelkezési jogot is, ugyanis szerinte az mindenkinek joga ma Magyarországon, hogy azt a pénzt, amit bármilyen forrásból megkap, ő saját maga költse el, és saját maga döntse el azt, hogy mire költi.

Jelenleg természetben adni a szociális segély egy részét csak azoknak a családoknak lehet, ahol védelem alá vett gyermek él. Igaz a most benyújtott szociális törvényben emelni szeretnék az így adható részt, és arra is lenne lehetőség, hogy a település jegyzője előleget adhasson a segélyből, pontosan azért, hogy ne kelljen az uzsorához fordulni. De az államtitkárásszony szerint ezek is csak látszatmegoldások, és valójában ezekkel az intézkedésekkel sem lehet majd megoldani a problémákat. Szerinte megoldás csak hosszú távon van, EU-s forrásokból: munkahelyteremtés, megfelelő oktatás, és mobilitás. Mondja ezt egy olyan falura is vonatkoztatva, ahol szinte mindenki munkanélküli, és minden család kap valamilyen állami támogatást, a lakosok fele iskoláskorú, de közülük mindössze ketten kezdték el a szakmunkásképzőt, ám mára már ők is abbahagyták azt.

Uzsora

Az uzsora, vagyis a kamatos pénz sajnos jelen van a faluban, sőt az uzsorával foglalkozó (roma) ember is itt él, de ez a romák között tabu téma, mivel a közelmúltban fenyegetés áldozatai lettek. Sajnos az uzsorakölcsön nagyon nagy prob-

lémát jelent, főleg Észak-Magyarországon, de Dél-Baranyában sem sokkal kisebb a baj. A közelmúltban az uzsoramaffia megfenyegette Szepessy Zsoltot, Monok polgármesterét, hogy amennyiben nem hagy fel az uzsorásokkal folytatott küzdelemmel, ellehetetlenítik, sőt akár verés árán is visszavonulásra kényszerítik.

Szepessy Zsolt azonban azt üzentte, hogy a monoki folyamat nem áll meg, és továbbra is harcolni fog a bajba került emberekért. A hátrányos helyzetűek számára a megoldás az lehetne a polgármester szerint, ha egy úgynevezett szegények bankja jönne létre, ahol kedvező feltételek mellett hitelt kaphatnának az érintettek, de ez nem pénz formájában, hanem élelmiszerben, vagy köztartozásaik kiegyenlítése formájában jönne létre. Szepessy Zsolt szerint ugyanis, ha további pénzt fektetne az állam a jelenlegi rendszerbe, azt az uzsorások ugyanúgy „lenyúlnák”, mint eddig.

A szociális tárca is dolgozik az uzsorakölcsönök visszaszorításának lehetőségén, valamint vizsgálja, hogy Magyarországra miként lehetne átültetni a bangladesi „Szegények Bankja” modellt, vagy annak bizonyos elemeit. A kormány szociális kölcsönrel szorítaná vissza az illegális uzsorakölcsönöket. A szegények bankjával kapcsolatban az a kérdés, hogy tudnak-e a helyi társadalomban olyan közösségek szerveződni, amelyek egymás iránt garanciát vállalnának a visszafizetésre. *„Ez egy komoly és szörnyű társadalmi jelenség. A kölcsönt adó uzsorások kismimizik az amúgy is nehéz helyzetű embereket, ők maguk meg tízmilliók kocsikban járnak és luxus házakban élnek. Ennek véget kell vetni. Hiszen, amit ők elvesznek az nem más, mint a mi pénzünk, a segélyek. Ezért mondom, hogy a segélyt csak a valóban rászorulóknak kapják, akik tehetik, dolgozhassanak. Ugyanis, aki verejtékes munkával keresi a pénzt, az kétszer is meggondolja, hogy ilyen kamatokra kölcsönt vegyen fel, odaadja-e egy uzsorásnak vagy nem.”* – mondta Szepessy Zsolt, Monok polgármestere.

Társadalmi összefogást sürgetnek az elszegényedett falvak lakóit kismimiző uzsorások ellen több kistérség polgármesterei, akik maguk is egységesen kívánnak fellépni. A másik út a törvények szigorítása: több kistélepülés polgármestere törvényjavaslatot kezdeményez annak érdekében, hogy az uzsorakölcsön újra bűncselekménynek számítsa. És erre a Kormány is hajlik, hiszen a Büntető Törvénykönyv módosításával újra bevezetnék az uzsora-bűncselekmény fogalmát. E szerint az üzletszerűen elkövetett uzsoráskodásért 3 év börtön járna, a bűnszövevényben való elkövetésért pedig 5 évet kapnának az elkövetők.

Az elmúlt néhány év alatt több mint kilencven eljárás indult Borsodban uzsorakölcsönök, illetve különböző, ehhez kapcsolódó bűncselekmények miatt, ez azonban feltehetően csupán a jéghegy csúcsát jelenti. Több település fertőzött az

uzsora-ügyletekkel. A kölcsönt elég egyszer felvenni ahhoz, hogy valaki kilátástalan adósságspirálba kerüljön.

A rendőrség a megelőzés céljából úgynevezett uzsoranaptár kiadását tervezi. Miután pedig a megszólítani kívánt emberek nem olvasnak el egy hagyományos rendőrségi felhívást, ezért a képregény változat mellett döntöttek. A megcélzott lakossághoz a polgármesteri hivatalok, és a kisebbségi önkormányzatok juttatják el a kiadványt.

MUNKAHELY

Sajnos olyan roma nem él az általam vizsgált faluban, akinek lenne állandó munkahelye. Az Önkormányzat szokta a romákat (vagy bárkit) alkalmazni, aki szeretne közcélú munkát végezni. Körülbelül 20 roma él ezzel a lehetőséggel, mivel közmunkával csak kevéssel lehet több pénzt keresni, mint amennyi a rendszeres szociális segély összege. Pedig akinek jár a segély, annak legalább 30 nap közfeladatot kell végeznie egy évben. Ezt az időtartamot a közeljövőben növelni szeretnék: negyedévente 15 napra. Aki pedig nem vállalja, attól megvonják a segélyt. Ezt Magyarországon sokan egészségügyi alkalmatlanságra hivatkozva próbálják meg kijátszani.

Egy újabb kiskaput kihasználva jelentősen több segélyhez, támogatáshoz juthat egy család. Ha például egy családban csak egy ember kaphatja meg a segélyt, akkor ezt úgy szokták megoldani, hogy a család kettéválik. Így a két felnőtt egy-egy családfőként szerepel a nyilvántartásban. Sajnos ezeket a visszaéléseket nagyon nehéz bizonyítani, de ha esetleg sikerül, akkor a segélyt megvonják tőlük.

A kormány azt tervezi, hogy növeli a közfoglalkoztatásra szánt keretet, és azt ígéri, hogy szigorúbban járnak majd el a feketemunkát vállalókkal szemben. Ezek az új jogszabályok 2009. január 1-től lépnek majd életbe. Akit feketemunkával tetten érnek, attól elveszik egy hónapra a segélyt. Szűcs Erika szociális és munkaügyi miniszter szerint ez az egy hónap átélhető a családok számára, és így egy komoly figyelmeztetést is kapnak. Aki viszont harmadszor bukik le, azt egy évre is kizárhatják a segélyezésből. A romák pedig sajnos nincsenek abban a helyzetben, hogy nemet mondhassanak bármilyen munkavégzési formára is. Azt mondják, még ha halálra ítélnék is őket, akkor is muszáj menniük feketemunkára, mert a családot el kell tartaniuk valamiből.

A polgármester elmondása alapján a romák úgy vélekednek, hogy ezekből a segélyekből nem lehet megélni (ez később a romákkal készült interjúk során nekem is elpanaszolták), viszont amikor felajánlják nekik, hogy el lehetne menni a környékre építeni, a legtöbben nem vállalják a munkát, mert azt mondják, hogy nem tudnának bejárni dolgozni, és nem kapnának hetente fizetést. Ezt nagyon jól mutatja a biharkeresztesi példa is. Ugyanis innen sem hajlandóak átjárni az emberek a szomszédos településre, igaz ez jelen esetben Nagyvárad. Ehhez pedig többféle támogatást is nyújtana a biharkeresztesi önkormányzat, hiszen az önkormányzat nemhogy csak megszervezi a munkákat, de még azt is elintézi, hogy legyen menetrendszerű buszjárat. De mindezek ellenére sem gyűlnek össze elegendően, pedig munkanélküli ezen a településen is van bőven. A biharkeresztesi közmunkások azt mondják, hogy jelenleg csak ez az egy, vagyis csak a közmunka az egyetlen lehetőség a faluban. A jó munkahely szerintük abból állna, hogy a jó fizetés mellett sokáig ott tud dolgozni az ember.

Ez a város abból a szempontból szerencsés helyzetben van, hogy mivel a román határ mellett fekszik, az utóbbi időben a Romániában élők sorra vásárolják a házakat, és természetesen emiatt jelentősen megemelkedtek az ingatlanárak. Nagyváradon rengeteg az építkezés, így van bőven munka. Ezt mutatja, hogy 2 % alatt van a munkanélküliség. Ésszerű lenne tehát, hogy a biharkeresztesiek átjárjanak dolgozni, hiszen a Biharkeresztes-Nagyvárad távolság alig 10 kilométer. A biharkeresztesiek szerint nem is a távolsággal van a baj, hanem a fizetéssel. Bár azt maguk is tudják, hogy a fizetés mértéke jóval több lenne a segély összegénél, de a különböző szóbeszéddek miatt nem próbálják meg a nagyváradai munkavállalást. Az egyik ilyen mendemonda, hogy a munkaadók eleinte még fizetnek, de utána már nem teljesítik ebbéli kötelezettségeiket. Pedig támogatná az önkormányzat is a nagyváradai munkát, hiszen 100 millió Forintot fizetnek ki csak szociális juttatásokra, így nagy segítség lenne a városnak, ha a munkanélküliek dolgoznának valahol. Már munkásokat is toboroztak, de nem tetszett nekik a nagyváradai ipari park, pontosabban „*alkalmatlannak találták arra, hogy ők ott dolgozzanak, mert poros, és meleg volt*” – fogalmazott Biharkeresztes polgármestere. Ő is tud arról, hogy az emberek attól félnek, hogy nem kapják meg a fizetést, de mint mondta, az önkormányzat azért dolgozik szervezetten, hogy ennek még a lehetőségét is kizárják. Az emberek azért sem szeretnének átjárni dolgozni, mert ha Romániában dolgoznának, akkor kint is kellene megvenniük az élelmiszert aznapra, itthon legalább haza tudnának járni ebédelni. Így szerintük sokkal rosszabbul jönnének ki anyagilag. De nem is kell nagyon meglepődnünk ezeken a kifogásokon, amikor az egyik városbeli munkanélküli – akinek a szak-

mája asztalos – például azért nem szereti a saját szakmáját, mert nagyon sok a por. A polgármester szerint ez, vagyis a munkához való hozzáállás a legnagyobb probléma. Ennek ellenére ő nem adja fel, és folyamatosan átjár tárgyalni Nagyváradra, ahol jelenleg csak elenyésző a bejelentett magyar munkások száma. Szatmárnémetiben is ugyanez a helyzet, hiszen itt összesen 6 magyar állampolgár dolgozik legálisan, pedig ez a település is csak 5 percnnyire fekszik a magyar határtól. Persze ez nem jelenti azt, hogy nem is dolgoznak itt magyarok. De aki átjár, az többnyire feketén dolgozik, így a segélyről sem kell lemondania Magyarországon, a két helyről járó pénzből pedig már rendesen meg lehet élni.

Főleg azok nem becsülik igazán a munkát, akik a rendszerváltás után kerültek ki az iskolából. A családi szocializációs közegben ugyanis a gyermek azt a mintát látja, hogy apa otthon van, jön a pénz, 2–3 napra van minden, és utána meg majd lesz valahogy.

A gyermek így ez alapján szocializálódik, ezt szokja meg, és természetessé válik neki ez a helyzet, majd később ő is ez alapján fogja élni és rendezni az életét.

A polgármester szerint a jelenlegi támogatás mértéke is elegendő lenne, ha be tudnák osztani a kapott pénzt, de az igényeik jóval magasabbak, mint amit megengedhetnének maguknak.

A romák minden problémájuk megoldását a polgármestertől várják. Az önkormányzat próbálkozik oktatással, de a falu első embere szerint ezzel az a baj, hogy a romák csak akkor mennek el bármilyen oktatásra, ha valamilyen érdekük fűződik hozzá, vagyis kapnak érte pénzt. Sajnos nem értik meg, hogy ezek az oktatások az ő érdeküket szolgálják.

A faluban szerencsére lopás nem szokott sűrűn előfordulni, bár az elég gyakori, hogy kivágják a fákat a folyópartról, de a polgármester szerint nincs akkora probléma, mint amekkorának azt a média felnagyítja.

A falubeli romákkal egyébként (egy-kettőt leszámítva) nincs túl sok probléma, de „*ha meg akarjuk értetni magunkat velük, akkor nekiünk is fel kell venni azt a stílust, ahogyan ők viselkednek*” – vélekedik a polgármester.

Olyan soha nem fordulhat elő, hogy ha elfogy egy család pénze, akkor nincs mit enniük, mert ha szólnak a polgármesternek, vagy éppenséggel a védőnő szól, vagy a gyermekvédő szolgálat jelez, akkor az önkormányzat segít.

A romák a jelenlegi helyzetükkel természetesen nincsenek megelégedve, de a jelenlegi helyzetükért a polgármester szerint elsősorban saját maguk a felelősek.

Kérdésemre a falu első embere azt válaszolta, hogy a romák több támogatást kapnak, mint a nem romák. Például a közmunkáknál is az állam úgy írja ki a pályázatokat, hogy pozitív diszkriminációt alkalmaz a romák felé, vagyis meg-

határozza, hogy a foglalkoztatottak minimum hány százalékának kell cigány származásúnak lennie. Az oktatási támogatásukban is ugyanez a helyzet.

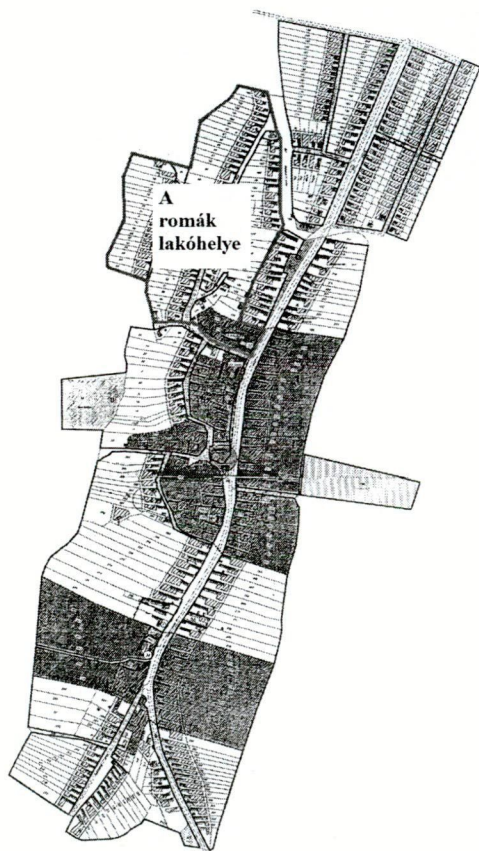
A közmunkában napi 8 órás munkaidő van, aminek a felét pihenéssel töltik, így napi 3–4 óra munkával kap egy dolgozó 53000 Ft-ot. Csak összehasonlításként írom, hogy egy átlagos munkás, aki például egy gyárban dolgozik, napi 8 óra munkáért kap 58000 Ft-ot kézhez. Vagyis a romáknak nem érné meg elmenni állandó munkahelyre dolgozni, mert akkor már buszbérletet is kellene vennie, és egyéb pluszkiadások is terhelnék. Ennek ellenére az önkormányzatnál tanácsolni szokták nekik, hogy menjenek el dolgozni, mert így lesz munkaviszonyuk, és kapni fognak nyugdíjat, és így ingyenes orvosi ellátásban is részesülnek, de ez őket sajnos nem érdekli.

LAKÓHELY

A faluban a magyarságnak is nagyjából a fele él olyan szinten, mint a romák, ők a lakóhely alapján sem különböznek el, vagyis a falu azon részén élnek, ahol az úgynevezett „cigánysor” van. A falu jól elkülöníthető részekre oszlik.

A főút mindkét oldalán többségében nem romák laknak, de egy 1000 fős településen elkerülhetetlen, hogy ne ismerjék egymást az emberek. A romák és a magyarok közötti kapcsolat általában a köszönésre korlátozódik. A szegény, rossz körülmények között élő magyarok jobban tartják a kapcsolatot a romákkal, mint azok, akik tehetősebbek. Ez azért is elkerülhetetlen, mert a rossz körülmények között élő falubeliek általában a romák lakta mellékutakban laknak.

Itt szinte elmosódik a határ a romák és magyarok között mind az élet-,

A falu helyrajzi térképe

mind pedig a lakáskörülményekben. Tehát a romák a mellékutcákban laknak, közel a folyóhoz. A falu egyik ilyen leghosszabb mellékutcája a „cigánysor”. Régebben – még a romák tömeges beköltözése előtt – itt takaros, tiszta parasztházak álltak. Ez volt a település legszebb utcája. Ha most végigmegyünk rajta, nehéz ezt elképzelni. Nincs betonút, a házak omladoznak, a köznyelvben „szocpolnak” nevezett házak némelyikéről hiányzik az ajtó, az ablak, vagy éppen a tető egy része, holott ezek a házak nemrég épültek.

Egy falubeli „szocpol ház”

Mint azt megtudtam, azért hiányosak ezek az új házak, mert sokan úgy jutnak pénzhez, hogy eladják házaik darabjait, de erről részletesebben majd később. A falu ezen részén a víz egyetlen házba sincs bevezetve, így azt közraktáról hordják a házakba, de ha bevezetnék a vizet, valószínűleg akkor sem tudnák kifizetni a számlákat. A cigánysoron tehát sokan olyan házakban élnek, amiket talán nem is lehetne háznak nevezni. Olyan érzésem volt, mintha visszautaztam volna az időben. Persze azért vannak olyan házak is a soron, ahol lát-

szik, hogy a körülményekhez képest igyekeznek élhetőbb körülményeket teremteni maguknak. Egy cigányasszonynál, aki behívott magához, tisztaság volt és rend. De ezen a környéken sajnos nagyon kevés az ilyen házak száma.

Sokszor a villanyszámlájukat sem tudják kifizetni, ilyenkor az önkormányzathoz fordulnak segítségért. Már-már úgy tűnik, mintha az önkormányzat lenne a „láthatatlan édesapja” azoknak a romáknak, akik sajnos nem tudnak magukról és családjukról kellőképpen gondoskodni.

SOK GYERMEK

A romák azt mondják, hogy a kultúrájuk miatt van sok gyermekük, de a polgármester szerint a falubeli romák egyáltalán nem ápolják a roma hagyományokat, és a nyelvet sem beszélik. Ezt támasztja alá Bernát Anikó tanulmánya is, amelyben leírja, hogy Magyarországon a cigányoknak csak 7 %-a beszél otthon a családja körében valamilyen jellemzően cigány nyelvet. Ez az arány azt jelenti, hogy Közép-Kelet-Európában nálunk használják a legkevésbé a romák a saját nyelvüket.⁵ Sajnos a faluban általában egy újabb jövedelemforrást látnak a család gyarapításában. Az általam megkérdezett szociális tanácsadó szerint sok cigánylány már tizenkét – tizenhárom évesen teherbe esik, illetve élettársi kapcsolatban él, és ezek után már biztosan nem végzik el az általános iskolát. Ezt rendkívül nagy problémának tartja, mivel szerinte ez a dolog összefügg azzal, hogy a cigányok többsége nem végzi el még a nyolc általánost sem.

ISKOLA

A Köznevelési Törvény betartatása sajnos egyre nagyobb feladatot jelent az önkormányzatoknak, és a pedagógusoknak is. Monokon például már egy helyi rendeletben szabályozták az iskolai hiányzások következményeit, vagyis a nem alanyi jogon járó segélyek kifizetését ahhoz kötötték, hogy a gyermeknek minden nap be kell járnia az iskolába. Ezt az ötletet alkalmazná jövőre a kormány is, vagyis a családi pótléknak feltétele lenne a Köznevelési Törvény betartása. Az említett faluban már büntetőeljárást is indítottak egy család ellen kiskorú veszé-

⁵ Társadalmi Riport [2006.]

lyezettése miatt, de a gyerekek ennek ellenére sem járnak iskolába. Szepessy Zsolt, Monok polgármestere szerint csak a pénzbeli megvonás érhet célt azoknál a családoknál, akik nem tartják fontosnak a gyermekük taníttatását. Ám egyes családoknál még ez a megoldás sem érte el a célját, vagyis ennek ellenére sem küldik iskolába gyermekeiket. Pedig a hátrányos helyzetű gyerekek ingyenesen kapják a tankönyveket, és az étkezésért sem kell fizetni. Alsózsoltcán, ami szintén egy észak-kelet magyarországi település, az elmúlt tanévben a 164 fős iskola 242 esetben indított szabálysértési eljárást (amelyet 50000 Forintos bírsággal lehetne büntetni), ezzel motiválva a szülőket, hogy járassák iskolába a gyereküket, de ennek ellenére 28 gyermek évet ismételt a hiányzások miatt. Az iskolában vannak olyan diákok, akik 15 évesen a harmadik osztályt végzik már harmadik éve, pedig a tananyaggal folyamatosan lemaradó gyerekeket a tanárok saját szabadidejükben próbálják felzárkóztatni. A gyerekek általában addig szoktak iskolába járni, ameddig a családi pótlékot megigénylik a szülők, ugyanis ezt az iskolának igazolnia kell.

A legtöbb kiskorú édesanya sajnos nagyon hamar kiszakad abból a közösségből, amit az általános iskola jelentene, és esélyük sincs arra, hogy kapcsolatokat alakítsanak ki. Természetesen megkérdeztem, hogy mit lehet tenni, vagy egyáltalán tesznek-e valamit, hogy az ilyen esetek ne történhessenek meg, ám erre úgy tűnik sajnos nincs megoldás. Ezekben az ügyekben a gyámhatóság kezdeményezhetne eljárást a szülők ellen kiskorú veszélyeztetése miatt, de csak felfüggesztett börtönbüntetést, illetve pénzbírságot lehetne kiszabni rájuk. Tehát semmiféle érdemleges eredménye nincsen ennek az eljárásnak, és sajnos ezzel is csak papírmunkák számát növelik.

A faluban élő Tiszteletes Úrnak is hasonlóak a meglátásai. Ő úgy látja, hogy a romáknak nincsen erkölcsi mércéjük, nem kötnek házasságot, és már fiatalon élettársi viszonyban élnek, vagy esetleg csak pár napra költöznek össze. *„Szinte csak az ösztöneiknek élnek: evés, ivás, alvás”*. A gyerekek 12–13 évesen szülnék. A faluban létezik egy Védőnő Szolgálat, ahol elmagyarazzák a cigányoknak, hogy a kisgyerekeknek milyen gyógyszereket és krémeket kell adni, de ennek a kezdeményezésnek eddig nem volt eredménye, és a Lelkész Úr esélytelennek tartja azt, hogy ez valaha is sikeres lesz. A Tiszteletes tervezi egy cigány-misszió megvalósítását, mert szerinte a cigányokkal csak úgy lehet foglalkozni, hogy különválasztják őket a magyar gyülekezettől, hiszen mások az igényeik, és ezért másféle liturgiával kell velük foglalkozni. A beszélgetés során természetesen felmerült a vallás szerepe is, és ő úgy látja, hogy a roma gyerekek szeretnek hittan órára járni, annak ellenére is, hogy az órákra nem készülnek. Véleménye szerint a

cigány gyerekek azért szeretnek az órájára járni, mert itt megkapják azt a szeretetet és figyelmet, amit otthon nem tapasztalnak. Hiszen otthon nem támogatják őket a tanulásban sem, mivel a szülőket ez nem érdekli. Egy, a faluban tanító általános iskolai tanárnő is tisztában van azzal, hogy a cigány- és a szegényebb szülők nem támogatják a gyermekek tanulását sem anyagilag, sem pedig morálisan. Bár vannak kivételek, akik segítségért fordulnak a tanárnőhöz, hogy tehetősebb gyermekeknek esélye legyen a továbbtanulásra, de országosan az általános iskolát befejezők alig 3%-a kerül középiskolába, amiből 40 % hamarosan lemorzsolódik.

Ilyen esetekben szokta ajánlani az Útravaló Ösztöndíjprogramot⁶, jelenleg is két tanuló mentora. Az általános iskola tanulóinak többsége halmozottan hátrányos helyzetű, mivel szüleik általában munkanélküliek, és még a nyolc osztályos végzettségük sincs meg. Az iskolában a roma tanulók aránya 70 – 80 százalékra tehető. Ez az arány várhatóan csak növekedni fog, mivel a magyar családok a gyermekeiket elviszik a legközelebbi város iskolájába, mivel úgy gondolják, hogy ott jobb a tanítás színvonala, mert nem húzzák le a cigánygyerekek. A tanárnő szerint ez nem igaz, hiszen nem romlik az oktatás színvonala, mivel a tanárok nem változtak ahhoz képest, amikor még nem volt ilyen hatalmas a roma gyerekek aránya. Magyarországon minden harmadik roma diák jár olyan iskolába, amelyikben a tanulók többsége szintén cigány származású, ugyanakkor a romák szomszédságában élő többségi lakosok jóval magasabb arányban járnak jellemzően nem cigány iskolatársakkal együtt.⁷

Már a Tiszteletes is említette, hogy az iskolában működik egy kisegítő tagozat is, ahol a gyengébb képességű gyermekeket próbálják oktatni. Ennek a tagozatnak a 99%-a roma tanuló. Magyarországon a rendszerváltás utáni évtizedben

⁶ A Magyar Köztársaság által 2005-ben létrehozott, az Oktatási Minisztérium felügyelete alá tartozó pályázati lehetőség. A program célja a hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének elősegítése, a természettudományos érdeklődésű tanulók tehetség gondozása, amelynek megvalósítására négy alprogram által kínált pályázaton keresztül nyílik lehetőség. Az ilyen esélyegyenlőségi alprogramok célja az ún. mélyszegénységben élő, tartós munkanélküli, gazdaságilag versenyképtelen társadalmi réteg gyermekei számára a társadalmi, és gazdasági életben való sikeres integráció az oktatási rendszeren keresztül. Az Út a középiskolába alprogram célja az általános iskola hetedik, vagy nyolcadik évfolyamát végző tanulók érettségit adó középiskolában való továbbtanulása.

⁷ Társadalmi Rióport [2006.]

folyamatosan emelkedett azoknak a gyerekeknek a száma, akiket az értelmi fogyatékosok számára fenntartott speciális tantervű iskolákba, vagy osztályokba írtak. 2003-ban már minden ötödik iskoláskorú cigány gyermek ilyen típusú oktatásban részesült.⁸

2009-től azoknak a felnőtteknek is újra be kell ülniük az iskolapadba, akik nem szeretnék elesni a rendszeres szociális segélytől. Ez egy újabb ötlet az Út a munkához című kormányzati programból. Az ilyen felzárkóztató képzésekre olyan embereknek kell majd járniuk, akiknek nincs meg a 8 általános osztálya, de legalább 6 osztályt elvégeztek. A Kormány tervei szerint 2009-től 15000 ember fog majd újra beülni az iskolapadba, ez lesz ugyanis a szociális segély feltétele azoknál, akik 35 éven aluliak, és nem fejezték be az általános iskolát. A kérdés csak az, hogy mi lesz azokkal, akiknek még a 6 osztályuk sincs meg, hiszen nagyon sok olyan fiatal van, akiknek még 3, vagy 4 osztálya sincs meg. Akik már elkezdtek járni ilyen képzésekre, a legtöbbjük a pénz miatt iratkozott be, az állam ugyanis havonta 60000 Forintot fizet nekik a tanulásért. Ez is sajnos igazolja a polgármester állítását, hogy a romák csak akkor hajlandóak elmenni bármilyen képzésre is, ha ehhez valamilyen anyagi juttatást kapnak. A másik ok, hogy az általános iskolai végzettség nélkül nincs továbblépés. Bár a képzéseken résztvevők nem igazán reménykednek abban, hogy az általános iskola elvégzése után kapnának munkát. Az egyik ilyen képzésre járó roma asszony azt mondta, hogy sokan lenézik amiatt, hogy elkezdett iskolába járni három gyerek mellett. Mint mondta, némelyik cigány nem úgy veszi az életet, hogy egy kicsit fentebb törekedjen, szerinte ők lent akarnak maradni. Ő viszont nem akar lent maradni, hanem mindig feljebb próbál törekedni. Erre kínál neki lehetőséget az iskola is.

KIEGÉSZÍTŐ JÖVEDELMEK

Az ún. „szocpolos házak” építése jelentős növekedést mutat a térségben az utóbbi években. De ezeknek a lakásoknak a műszaki állapota nem megfelelő, hiszen a kivitelezésben a költségek minimalizálására törekedtek. Tehát a szocpolban is sokan üzletet látnak. Egy adott vállalkozó felépíti az ún. „szocpol házat”, majd nemsokára vagy a vállalkozó, vagy maga a segélyezett le is bontja azt, így el tudja adni a ház alapanyagait, ajtáját, téglákat stb... Egy háromgyermekes

⁸ A magyarországi cigányság 1971–2003. [2004]

család 4,5 millió Ft-ot kap lakásvásárlásra, vagyis 1,5 millió Ft-ot kap gyerekenként. Előfordult már az is, hogy télen a romacsalád nem eladta, hanem eltűzelte a saját házának az ajtaját.

Egy másik, viszonylag egyszerű, és konfliktuskerülő pénzkereseti lehetőség a faluban, hogy egy pár roma eljár horgászni a folyóra, majd a kifogott halakat eladják. Tehát akik egy kicsit is törtetnek, azok a körülményekhez képest viszonylag jól meg tudnak élni például a színesfém-hulladék gyűjtéséből, bár ezt az általam megkérdezett romák határozottan tagadták, de azt azért elismerték, hogy régebben előfordult ilyen. Néhányan időnként feljárnak Budapestre gubérálni, majd az ott találtakat eladják, és így szereznek egy kis kiegészítő jövedelmet.

A szomszédos faluban viszont napi rendszerességgel szoktak betörni a romák, és az abból származó értékeket váltják pénzre.

Nagy probléma, hogy ezek a romák néha átjárnak a környező falvakba, így az általam vizsgált faluba is betörni. A polgármester ezért tervezi néhány térfigyelő kamera felállítását a faluban.

Arra a kérdésemre, hogy a romák tudják-e, hogy nekik miért jár a segély, azt a választ kaptam, hogy van egy-két értelmes roma, aki felfogja, hogy miért kapja a támogatásokat, de a többiek valószínűleg nem tudják „*ezt szokták meg a 18 év alatt*” – mondta a polgármester.

A mindenkori kormányzat nem mer, vagy nem akar hozzányúlni a roma-problematikához, mivel a romák egy igen jelentős szavazóbázist jelentenek az országnak, akik ráadásul könnyen befolyásolhatóak, vagy könnyen meg lehet vásárolni a szavazataikat. Általában az iskolázatlanabb romák azt tudják megjegyezni, hogy az MSZP az piros, a FIDESZ pedig narancssárga.

Az önkormányzat próbálkozott olyan akcióval, hogy osztottak a cigány családoknak vetőmagot, de egy-két családtól eltekintve nem éltek ezzel a lehetőséggel.

A közmunka során használt eszközöket (gereblye, kapa, lapát, cement) sokan ellopják, majd értékesítik ezeket. Ezért el lehetne tőlük venni még a segélyt is, de a polgármesterek inkább nem foglalkoznak ezekkel az ügyekkel, mert ez ugyancsak plusz papírmunkát jelentene, és ha elveszik tőlük a segélyt, akkor úgyis az önkormányzatnál fognak sorban állni pénzért, segítségért.

Általában a faluban a közmunkások 60 %-a roma, 40 %-a nem roma, de ezek a nem romák is ugyanolyan életmódot élnek, és ugyanott is laknak, mint a romák. A polgármester szerint a közhasznú munka is csak fél megoldás a helyzetükre, mert „*nehéz őket visszaszoktatni a munkára*”. Ezt a jóléti állam hibájának

tartja. Ő személy szerint megpróbál minél több embert alkalmazni közhasznú munkával, pályázatokat ír annak érdekében, hogy minél több embernek tudjon munkalehetőséget kínálni több önkormányzattal összefogva. Hosszú távon viszont a közhasznú munka azért nem megoldás az emberek problémáira, mert csak egy-két hónapban több az a pénz, ami a rendelkezésükre áll, hogy az alapvető szükségleteiket ki tudják elégíteni. Először azt a problémát kellene megoldani, hogy a gyerekek legyenek kellőképpen motiváltak arra, hogy tanuljanak, mert csak így tudnak kiemelkedni a mostani helyzetükből. De sajnos a gyerekek rossz példát látnak a szülőktől, és nincs más lehetőségük, mint követni a szüleik példáját, és életét.

A ROMÁKKAL KÉSZÍTETT INTERJÚK KÖVETKEZTETÉSEI

Az általam megkérdezett romák 25000 és 35000 Forint közötti szociális támogatást kapnak, attól függően, hogy hány gyermekük van. Ebben benne van a munkanélküli segély, a családi pótlék, a GYES, és az álláskeresői segély, ami a munkanélküli segély egy kiegészítő formája. A faluban vannak olyanok is, akik ezek alapján 50–55000 Forint támogatást is kapnak.

Állításuk szerint ez az összeg általában 2 hétig elegendő. Állandó munkája a településen egyetlen romának sincsen, bár a megkérdezettek többsége örülne, ha lenne, de a környéken sajnos nincsen munkalehetőség.

Az önkormányzattól szoktak kapni közmunkára lehetőséget, de ez csak egy kis időre oldja meg az anyagi problémáikat, hiszen az önkormányzat nem tud minden jelentkezőt egyszerre alkalmazni, ezért általában 3–4 hétig dolgozik egy csoport, majd ezután egy másik csoport kap lehetőséget.

Ez az egyetlen lehetőség a faluban, Pestre nem érdemes dolgozni menni szerintük, mert akkor már nem is kapná meg az ember a segélyt, és sokkal nem is kapna több pénzt, ráadásul a családtól is távol lenne. Tehát világosan látszik, hogy a romák nagy többsége beleesett az úgynevezett szegénységi csapdába, ami nem feltétlen az ő hibájuk. Mivel ha esetleg találnának is maguknak állást, és elmennének dolgozni, így általában megkapnák a minimálbért, ami jelenleg a teljes foglalkoztatottnál bruttó 69000 Forint, tehát rosszabbul jönnének ki anyagilag, mivel a jelenlegi helyzetükben munkanélküliként, közmunkát végezve megkapják az 53000 Forintos fizetést, és emellett még jár nekik a 30–35000 Forintos segély is. Így 13–15000 Forinttal több pénzhez tudnak jutni havonta,

mint ha rendes munkahelyen dolgoznának. Az egyetlen probléma számukra a közmunka rendszerrel, hogy egyszerre csak 125 nap közmunkát végezhetnek.

Amikor hónap elején megjönnek a segélyek, akkor általában megpróbálnak az egész hónapra előre bevásárolni, hogy ne legyen gond azután, miután elfogyott a pénzük. Állításuk szerint az a különbség a két időszak között, mármint aközött a két hét között, amikor még kitart a pénzük, hogy ilyenkor még tudnak jobb minőségű ételeket is vásárolni, de miután elfogyott a segély, akkor ezt már nem tudják megengedni maguknak. A következő két hétben már nem igazán tudnak pénzhez jutni, mert nincs rá lehetőségük.

Fagyűjtést a véleményük szerint nem lehet végezni a környéken, mivel a rendőrök nagyon odafigyelnek erre. Még a szárazgallyakat sem lehet összeszedni az erdőből. Az egyik interjúalanyomat 98000 Forintra büntették, mert fát gyűjtött az erdőben. Ő úgy tudja, hogy a rendőrök plusz jutalékot kapnak, ha tetten érnek valakit az erdőben, ezért gyakran ellenőrzik ezeket a területeket. Véleménye szerint a legnagyobb baj a rendőrséggel, hogy nem veszik figyelembe, hogy ők, vagyis a romák mennyi pénzből kénytelenek élni. Amikor meg tudta szerezni az erdőből télre a tűzifát, vagyis nem kellett megvásárolnia azt, így megspórolta az egyik számlájának az összegét, és élelmiszerre is valamivel több maradt. Szerintük megoldás lenne, ha az önkormányzat télre tűzifát osztana, ahogyan azt egy pár környékbeli falu is teszi. Elmondásuk szerint ugyanis néhány környékbeli falu 10 mázsa tűzifát oszt az erre rászorult családoknak, hogy ne kelljen az erdőből ellopniuk azt, ezzel is csökkenti a kiadásait.

Amikor a fémgyűjtésre rákérdeztem, rögtön rávágták, hogy: *„attól az Isten őrizzen meg minket”*, mivel ezért még komolyabb szankciók járnak. Elmondásuk szerint régebben a TSZ-ből sok vasat elvittek az emberek, de *„ezért meg is kapták a megérdemelt büntetésüket, hiszen nem azért volt az ott, hogy ellopkodják”*.

A segély mértékét nem tartják elfogadhatónak, sőt szerintük ez az összeg nagyon kevés. Körülbelül 50–55000 forintban jelölték meg a számukra elfogadható összeget, hiszen a számláik igen magasak, és miután ezeket kifizették, csak kevés pénz marad a megélhetésükre. Általában a bevételük több mint fele elmegy a számlák kifizetésére, de elmondásaik alapján élelmiszerekre is sok pénzt kell költeniük.

Interjúalanyaim többsége szerint a romák helyzetén úgy lehetne javítani, hogy tartós, állandó munkát kellene biztosítani a számukra, ami viszonylag jól is fizet. Szerintük sok roma szívesen dolgozna, de nincs hol. Úgy hallották, hogy a környéken épülni fog egy üzem, ahol 300 embert fognak foglalkoztatni, és abban reménykednek, hogy ott majd találnak munkát. Azért is örülnének, ha ez

megvalósulna, mert így nem csak egy-két hónapra lenne megoldva az anyagi biztonságuk, hanem ez hosszú távon biztosítva lenne.

Állandó munkája a válaszadók többségének a rendszerváltás óta nincsen, a fiatalabbaknak pedig egyáltalán nem is volt még. Aki a legtovább tudott dolgozni a megkérdezettek közül, annak is 1999 óta nincs állandó munkája. Világosan látható, hogy a TSZ-ek megszűnésével a cigányság helyzete igen meredek hanyatlásnak indult, mivel ők voltak az elsők, akiket elbocsátottak a munkahelyekről. Hiába szeretnének dolgozni, az önkormányzat sem tud mindenkit egyszerre alkalmazni, mivel a Közmunka-program csak egy bizonyos keretet biztosít a foglalkoztatásukra.

Persze azért akadtak olyanok is, akik szerint csak a segély megemelésével lehetne javítani a romák helyzetén, és csak azután gondoltak a munka által történő felemelkedésre, miután rákérdeztem, hogy ez megoldás lehetne-e. Persze ők sem vállalnának el minden munkát, hiszen állításuk szerint csak akkor mennének el dolgozni, ha helyben lenne a munkahely, vagy maximum a környéken, de akkor már elvárnák, hogy jöjjön értük minden reggel egy busz.

A romák maguk is tudják, hogy azért sem alkalmazzák őket a vállalatok, vagy a különböző cégek, mert általában nincsen szakmájuk, és a segédmunkára csak nagyon kis igény van a környéken. Állításaik szerint a körülményekhez képest ők mindent megtesznek az életkörülményeik, és a helyzetük javításáért.

Talákoztam olyan személlyel is, aki szerint úgy is meg lehetne oldani a problémát, ahogyan a szocialista időszakban rendezett falugyűléseken tették, amikor is összejött a falu apraja-nagyja, és elmondták, hogy kinek milyen problémája van. Így könnyebben lehetett azt orvosolni.

Arra a kérdésemre, hogy tudják-e, hogy miért jár nekik a segély, az egyik megkérdezett azt a választ adta, hogy: *„Azért jár, hogy ne haljanak éhen a népek. Hogy ne járjanak el betörni, ne zúzzanak az emberek. De előbb-utóbb, úgyis ez lesz, ha nem biztosítanak nekik rendes munkát, mert ennyi pénzből nem lehet megélni. Ahány bolt van, mindegyik fel lesz törve. Hiába nem akarja az ember, a gyerekek éhesek, így rákényszerül az ember.”*

Egy roma család átlagos hétköznapja ideális esetben úgy telik, amikor nem kell jönni közmunkára, hogy reggel felkelés után megkávéznak, majd rendbe rakják az udvart. Aztán vagy elmennek horgászni, vagy a faluba eljárnak dolgozni, valakinek segíteni, amivel természetesen kisebb pénzhez tudnak jutni. Az egyik megkérdezettnek mostanában is lenne lehetősége kisebb munkára, de jelenleg közmunkát is tud végezni, és nem szeretné eljátszani ezt a lehetőséget.

Néha tud kérni „csúszónapot”, ami azt jelenti, hogy egy másik időpontban dolgozza le az aznapi közmunkát.

Arra a kérdésemre, hogy mi fontos számukra az életben, igen különböző válaszokat adtak. Volt, akinek az egészsége a legfontosabb, volt, akinek a családja, de volt, akinek a pénz volt a legfontosabb az életben. Ezután az életcélokra kérdeztem rá, és erre a kérdésemre már viszonylag hasonló válaszokat kaptam. Itt mindenki az anyagi jólétről beszélt. A legtöbben jobban szeretnének élni, úgy, mint gazdagok, de volt, aki megelégedne egy átlagos ember életével is.

Érdekeség, hogy Monokon tavasszal a még érvényben lévő törvényekkel nem törődve elsőként kötötték munkához a segély kifizetését. Más kérdés, hogy a 160 segélyezett zöme azóta sem dolgozik. De segélyért munkát vár jövőre a Kormány is. Legalábbis az eddigi segélykeretből munkabért fizetnének az eddigi segélyezettnek. Úgy számolnak, hogy a 200000 érintett majdnem fele fog közmunkásként dolgozni. A falvakban várhatóan nagyon meg fog emelkedni a közmunkások száma, olyannyira, hogy valószínűleg nem tudnak majd mindenkinek feladatot adni.

A Kormányzat szerint viszont a közmunkások dolgozhatnak majd dajkaként az óvodákban, vagy pedellusként az iskolákban, segíthetnek az időseknek, vagy esetleg végezhetnek idénymunkát. Szűcs Erika szociális és munkaügyi miniszter szerint a közmunkások még készíthetnének járdalapokat, vagy utcabútorokat, kikövezhetnék a vízelvezető árkokat, de sajnos ehhez önmagában még a munkakerő nem elég, hiszen ezekhez a tevékenységekhez nélkülözhetetlenek olyan eszközök, amelyekkel ezeket meg is lehet valósítani (szerszámok, üzemanyagköltség stb.). A Kormány ezekre a költségekre 2 milliárd Forintot szán jövőre, ami 100 000 munkásra átszámolva fejenként 20000 forintot jelent.

Természetesen erre is rákérdeztem, vagyis hogy mit szólnak a parlament ezen új segélyezési tervéhez, miszerint közmunkához kötnék a támogatások kifizetését. Igazság szerint nem is arra voltam kíváncsi, hogy mit szólnak hozzá, mivel elég egyértelmű, hogy senkinek sem tetszene, ha eddig kapott valamit, amiért úgymond nem kellett tennie túl sok mindent, hanem inkább arra volt kíváncsi, hogy mivel magyarazzák majd a nemtetszésüket. A többség szerint ez azért lenne jó az államnak, mert így ingyen tudja dolgoztatni az embereket. És azzal indokolja az állam az ingyen dolgoztatás, hogy *„szerinte ingyen adja nekünk azt a kis pénzt, de ezzel semmilyen megoldást nem csinál. De végülis öt nap... le lehet azt dolgozni”*. Egy másik vélemény szerint azért lenne rossz döntés az emberek számára, mert ezeket a napokat máshol is le tudnák esetleg dolgozni, házaknál

segíteni, ahol ezért pénz is kapnának. Akadt azért olyan is, aki szerint nem az ingyenmunkát kellene bevezetni, hanem a segélyt kellene megemelni.

Sok asszony mellett volt legalább három gyerek, így automatikusan felmerült az iskola és a tanulás kérdése is. A legtöbben azért nem tudják támogatni a gyermekeiket a továbbtanulásban, mert nincs rá pénzük, hiszen véleményük szerint „minden pénz kérdése”. Így persze a parlament másik tervezett feltételét is megemlítettem, miszerint csak akkor fizetik ki a segélyt, ha rendszeren járhatja a család a gyermekét óvodába, vagy éppen iskolába. De ezzel a feltétellel mindenki kivétel nélkül egyetértett, és jó ötletnek tartották, mert szerintük sok hanyag ember van, aki nem törődik azzal, hogy a gyermeke jár-e óvodába, vagy nem. Tapasztalatuk alapján említettek olyan esetet is, hogy több olyan család is van, ahol ha a gyermek azt mondja, hogy ő most nem akar iskolába, vagy óvodába menni, akkor nem is megy el. A megkérdezetteim szerint ezekben a családokban nem a szülő parancsol a gyermeknek, hanem a gyermek parancsol a szülőnek.

Utolsó kérdésem azt volt, hogy Ön szerint hogyan lehet ma Magyarországon meggazdagodni? Nem tudom, hogy az elkeseredettség, a kilátástalanság, vagy a reménytelenség beszélt-e az emberekből, de akiket megkérdeztem, azoknál általában az első válasz az volt, hogy: „lopásból”. Véleményük szerint a miniszterek is sikkasztanak, ráadásul saját maguk szavazzák meg, hogy mennyi legyen a fizetésük. A beszélgetések ezen pontján voltak, akik elkezdtek politizálni, és kifejtették pár dologról a véleményüket. Csak a legszimpatikusabb véleményt szeretném kiemelni, miszerint a sok nem túl rég vásárolt miniszteri páncélautók helyett, az erre elkülönített pénzt oda kellett volna adni a hajléktalanoknak, „akik között ugyanúgy vannak cigányok, és magyarok is”. Ebben a véleményben nem az fogott meg, hogy az illető feleslegesnek tartotta a páncélautók vásárlását, hanem az, hogy a vásárlás elkerülésével fennmaradt pénzt nem a saját, vagy éppen a cigányság helyzetének a javítására fordította volna, hanem a hajléktalanok támogatására, hiszen tudta, hogy ők még náluk is rosszabb helyzetben élnek.

AZ IGAZSÁG ODAÁT VAN?

Ezzel a kérdéssel arra szerettem volna utalni, hogy talán meg kellene vizsgálni a másik oldalt is, vagyis hogy a romák mit akarnak, ők hogyan szeretnének javítani a saját helyzetükön, és ebben kellene segíteni az államnak, hogy olyan módon segítsen a romák helyzetén, ahogyan azt ők szeretnék, mert az nyilván-

való, hogy a jelenlegi módszer nemhogy nem orvosolja, hanem inkább konserválja a cigányság jelenlegi körülményeit. Természetesen nem a legkönnyebb megoldást javaslókra gondolok, akik szerint csak a segély emelésével lehetne javítani a probléma mértékén, hanem azokra, akik szerint a romák bevonásával, és állami segítséggel kellene javítani a cigányság helyzetén.

Tehát meg kellene hallgatni, hogy ők mit szeretnének, és megpróbálni azon az úton haladni, amit ők javasolnak, mert azt biztosan elfogadják, mivel saját maguk javasolták.

Úgy gondolom, hogy elég próbálkozás volt már az olyan, roma származású politikusok javaslataiból, akik a parlamentben ülnek, és saját bevallásuk szerint tudják, hogyan kellene megoldani a helyzetet, mert hát ugye ők is romák, de még életükben egyszer sem jártak cigánytelepen. Én sajnos, vagy inkább szerencsére jártam, és tudom, hogy az ottani emberek számára az élet kilátástalan, és meg vagyok róla győződve, hogy az adott települések polgármestereinek a javaslatait kellene figyelembe venni, és nem azon vezetőket, akik különböző felzárkóztatási pályázatok, és támogatások útján csak profitálni szeretnének a romák jelenlegi helyzetéből.⁹ És természetesen nem is azokról a polgármesterekről beszélek, akikre a helyi romák csak, mint uzsorásokra tekintenek, hanem a valóban tenni akaró helyi vezetőkről, akik a saját településükért, és az ott lakókért mindent megtennének, mint például Drávapiski (vagy Csenyéte, vagy Monok) polgármestere, aki szintén nagyon határozottan kiállt a legszegényebb falubeliek mellett, és ő is hadat üzent az uzsorásoknak. „Természetesen” őt már azóta megtámadták, és életveszélyesen meg is fenyegették, a kutyáját pedig agyonverték.

KÖVETKEZTETÉSEK

Hipotézisem tehát részben beigazolódott, mivel a romák jelentős része kölcsönökből fedezi a pénzügyi hiányát, uzsorakölcsönről viszont a romáktól nem kaptam tájékoztatást, valószínűleg a már említett fenyegetések miatt, de a pol-

⁹ Jelenleg is eljárás folyik az egyik roma származású politikus ellen, mivel a 250 millió Ft megnyert állami támogatásból eddig kiutalt 140 millió Ft-ját fiktív számlákkal igazolta, de nemrég egy másik ügyben gyanúsítottként hallgatták ki, mert az általa vezetett kiskunmajsai roma érdekvédelmi szervezet 13 millió forint állami támogatással nem tud elszámolni.

gármester elmondásai alapján sajnos ez a jelenség is jelen van a faluban. A különböző illegális módszerekkel történő pénzhez jutási-technikákról természetesen nem tettem nekem említést a cigányok, de azt elismerték, hogy régebben előfordultak ebbe a kategóriába tartozó események.

A közmunkára való hajlandóságra egyáltalán nem számítottam, bár csak néhány roma él ezzel a lehetőséggel, és annak a valószínűségét sem vettem fel, hogy jövedelem kiegészítés céljából idős embereknél segítenek be a ház körüli munkába.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAKÓ BOGLÁRKA: „...Itthon vagyunk megszokva...” (Egy barcasági magyar közösség lokális identitástudatáról és interetnikus kapcsolatrendszeréről) (2003.) In: Bakó Boglárka (szerk.): Lokális világok Együttélés a Kárpát-medencében. (166. old.)
- Észak-magyarországi régió szociális helyzetelemzése 2004. február-október (<http://www.norda.hu/> letölthető anyagok) (33. old.)
- Magyarországi cigányság: az elkülönültség erősödik In: HVG, 2006/43. (127. old.)
- PÓCZIK SZILVESZTER (2003): A roma kisebbség szociológiai problémái In: Magyar Tudomány. 2003. 1. szám. 99–111. o.
- LISKÓ ILONA (2004): A roma tanulók középiskolai továbbtanulása – Felsőoktatási Kutatóintézet 2005.
- BERNÁT ANIKÓ: A magyarországi cigányság helyzete közép-kelet-európai összehasonlításban In: Társadalmi Riport 2006. Szerk.: Kolosi Tamás–Vukovich György–Tóth István György (118. old.)
- JANKY BÉLA: A cigány családok jövedelmi helyzete In: Társadalmi Riport 2004. Szerk.: Kolosi Tamás – Vukovich György – Tóth István György (400. old.)
- KEMÉNY ISTVÁN–JANKY BÉLA–LENGYEL GABRIELLA: A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat Kiadó, 2004.